

**Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»**

ЮРІЙЧУК ОЛЕНА ОРЕСТІВНА

УДК 340.12; 572; 316; 347

ПРАВОВИЙ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

12.00.12 – філософія права

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів — 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та філософії права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, доцент
Романова Альона Сергіївна
Національний університет «Львівська політехніка», Навчально-науковий Інститут права, психології та інноваційної освіти, професор кафедри теорії, історії та філософії права.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
Омельчук Олег Миколайович
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, ректор;

кандидат юридичних наук
Івануса Зоряна Зенонівна
Львівський державний університет внутрішніх справ, старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи.

Захист відбудеться «28» листопада 2020 р. о 10-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1–3, аудиторія 301 XIX навчального корпусу).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» за адресою: 79013, м. Львів, вул. Професорська, 1.

Автореферат розісланий «28» жовтня 2020 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Бортник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Суспільству початку XXI ст. притаманні кризові моменти: процеси глобалізації в політиці, економіці, культурному розвитку призвели до того, що між цивілізаціями буквально знищуються будь-які кордони і цілком логічним впливає їхнє прагнення до уніфікації; та попри це, культури намагаються максимально зберегти свою самобутність та ідентичність шляхом демократичного та змістовного діалогу, що найкраще втілюється на основі теорії правового мультикультуралізму.

Так, філософське бачення проблем глобалізації повинно охоплювати не лише сьогоденні проблеми, а й майбутнє, де на перший план поміж гомогенними групами, всередині яких гостроактуальними постають питання етнічної, расової, релігійної та культурної різноманітності, мають виходити право та суспільна мораль.

Необхідність дослідження правового мультикультуралізму, з поміж іншого, актуалізується тим, що в 70-х рр. минулого століття дослідник-соціолог Натан Глейзер заявив, що практично всі сучасні та розвинуті суспільства є багатокультурними, втім, у контексті їх дослідження та розвитку мультикультуралізм настільки часто використовувався у нападі чи захисті, що визначити його зміст видається надзвичайно складним завданням.

Мультикультуралізм в різні періоди розвитку наукових теорій був предметом дослідження культурології, соціології та політології, але при цьому важливість його філософсько-правового спрямування вперто ігнорувалася науковцями, призводячи до неоднозначного розуміння змісту поняття.

Тому спроби заміщення правового мультикультуралізму політичними ідеями, вирішення проблемних питань мігрантів без актуалізації основоположних принципів рівності, толерантності, суспільної моралі та правового забезпечення прав людини, а також, відсутність розуміння культурного, етнічного та релігійного плюралізму і потреби його належного філософсько-правового обґрунтування призводить до кризи теорії.

Вимогою сьогодення є потреба повноцінного філософсько-правового осмислення правового мультикультуралізму та його аксіологічного виміру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Тема дисертації узгоджується з Основними науковими напрямками та найважливішими проблемами фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014-2018 роки, затвердженими постановою Президії НАН України від 20.12.2013 №179, а також безпосередньо пов'язана з науково-дослідною роботою кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» «Філософські та теоретичні концепції держави і права» (державний реєстраційний номер 0113U001356).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення і філософсько-правовий аналіз правового мультикультуралізму та його аксіологічного виміру, що зумовило концепцію наукової роботи.

Відповідно до поставленої мети потрібно було вирішити такі завдання:

- окреслити історію становлення поняття правового мультикультуралізму;
- визначити методологію, яка буде відповідною до предмета дослідження;
- встановити етапи розвитку основоположних ідей правового мультикультуралізму;
- здійснити концептуальну характеристику поняття правового мультикультуралізму, охарактеризувати його поняття, ознаки, принципи та функції;
- визначити місце права та суспільної моралі в контексті правового мультикультуралізму;
- провести класифікацію правових культур, виявити основні тенденції їх розвитку;
- розкрити істотні риси філософсько-правової ідеї людиноцентризму;
- виявити особливості правової самобутності нації та її роль у розвитку правового мультикультуралізму;
- окреслити поняття толерантності, його види, а також встановити основні форми толерантного співіснування всередині мультикультурного суспільства.

Об'єктом дослідження є філософсько-правове мультикультурне середовище функціонування та розвитку правового мультикультуралізму.

Предметом дослідження є аксіологічний вимір правового мультикультуралізму.

Науково-теоретичну базу дисертації становлять праці, авторами яких є такі провідні вітчизняні науковці як С. Дрожжина, Е. Тонкова, А. Куропятнік, Н. Федотова, Н. Висоцька, О. Спіріна, Ю. Габермас, З. Івануса, І. Корогодов, Н. Кирабаєва, А. Колодій, С. Сливка, П. Рабінович, А. Романова, О. Омельчук, Е. Можейко, С. Дерябіна, С. Бондарук, Х. Слюсарчук, С. Некрасов, М. Тлостанова, В. Малахов, Е. Литвиненко, С. Ільїнська, М. Хомяков, О. Шаюк, С. Ільїнська, О. Шестопал, І. Бубіс, О. Мезенцева, А. Дахін та ін., іноземні дослідники, зокрема С. Бенхабіб, Ч. Кутакас, В. Кімліка, К. Бейтінг, Н. Глейзер, Дж. Шортіно, П. Ківісто, Г. Терборн, Т. Модуд, Р. Баубока, а також наукові розробки у галузі загальної теорії права, філософії та інших галузей права, довідково-енциклопедична література.

Методи дослідження вибрано з огляду на завдання наукової роботи, з найповнішим урахуванням об'єкта і предмета дисертації, зокрема обґрунтовано перехід до неklasичної методології з визнанням нераціонального і плюралістичного підходів, які дають змогу найповніше вивчити аксіологічний вимір правового мультикультуралізму. Для повноцінної реалізації завдань і досягнення поставленої мети було використано комплекс філософських,

загальнонаукових та спеціально-наукових методів. Зокрема, у дослідженні застосовано філософські методи: діалектичний – для охарактеризування становлення правового мультикультуралізму (підрозділ 1.1, 2.1), обґрунтування розвитку поняття толерантності (підрозділ 3.3), метафізичний – для розкриття змісту поняття правового мультикультуралізму, аналізу його типів та видів (підрозділ 2.2), вивчення поняття теорії людиноцентризму (підрозділ 3.1) тощо.

Серед загальнонаукових методів було застосовано історичний метод – для дослідження етапів розвитку правового мультикультуралізму (підрозділ 2.1); метод сходження від конкретного до абстрактного дозволив розкрити взаємозв'язок понять мультикультуралізму, правового мультикультуралізму, людиноцентризму, толерантності тощо (підрозділ 2.2, 3.1 – 3.3; системний метод – для визначення типів мультикультуралізму, видів правових культур, а також форм толерантного співіснування в мультикультурному суспільстві (підрозділ 2.2, 2.4, 3.3); догматичний метод – під час формулювання нових понять на основі аналізу існуючих дослідницьких та наукових висновків (підрозділ 2.2, 2.4).

Зі спеціальних методів було застосовано порівняльно-правовий метод (підрозділ 2.2, 2.4, 3.2, 3.3), формально-правовий, який допоміг позбутися неточностей у визначеннях (підрозділ 2.2, 3.2, 3.3), метод правого моделювання (підрозділ 2.3, 3.2) тощо.

Застосування вказаних методів зумовило використання методологічних прийомів, серед яких – аналіз, абстрагування, дедукція, індукція, класифікація, порівняння, спростування, синтез. Метод узагальнення допоміг відобразити основні результати дослідження та сформулювати висновки.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що у вітчизняній юридичній науці це є одна з перших спроб здійснити цілісне дослідження і комплексний аналіз аксіологічного виміру поняття правового мультикультуралізму через призму філософсько-правового вчення, його основоположних ідей, принципів, ознак та функцій.

Найвагоміші результати дослідження полягають в тому, що:

вперше:

– запропоновано авторське поняття правового мультикультуралізму як теорії, яка спрямована на визнання існування в межах певного відкритого суспільного прошарку культурно відмінних груп, дії яких спрямовані на збереження та розвиток своєї самобутності та, водночас, дотримання у міжкультурних відносинах принципів рівності, толерантності, взаємоповаги і людиноцентризму;

– обґрунтовано та систематизовано основні ознаки правового мультикультуралізму: прагнення до об'єднання правової концепції справедливості та пріоритету прав людини з колективними правами; унормування співіснування в одному суспільстві різних культурних груп; підтримання прагнення культурних меншин до повної участі у всіх головних інституціях; утвердження ліберальної рівності між культурними групами та прав індивідів

на вибір своєї ідентичності; обумовлення толерантної поведінки держави щодо інших групових меншин; утвердження права індивіда до культурної приналежності та сприяння розвитку його самосвідомості; ґрунтування на моральному обов'язку визнання різноманітних уявлень про благо у суспільстві.

– на основі аналізу сучасного стану правових культур охарактеризовано головні тенденції їх розвитку, що охоплюють визнання важливості внутрішнього відновлення традицій правової думки та адаптації до нових умов статичних правових культур; заохочення історичної пам'яті стосовно правових традицій та правових культур; схвалення внутрішніх розбіжностей та розуміння важливості взаємопроникності правових культур; актуалізація ціннісних орієнтирів правових культур.

– розкрито ціннісний аспект правової самобутності нації у контексті правового мультикультуралізму на основі того, що усвідомленню нацією своєї самостійності, незалежності та неповторності сприяють розуміння національної ідеї як феномену духовної культури та основи державотворення, культурної самобутності як форми репрезентації та виокремлення себе на полікультурній, міжнародній арені, а також оригінальних правових цінностей, які є основним фактором у процесі формування нації як системного витвору;

удосконалено:

– філософсько-правові підходи до осмислення аксіологічного аспекту правового мультикультуралізму;

– сутнісно-змістовні особливості правового мультикультуралізму;

– трактування толерантності як основи форм взаємодії мультикультурного суспільства;

набули подальшого розвитку:

– основоположні ідеї правового мультикультуралізму у контексті науки філософії права;

– особливості реалізації правового мультикультуралізму у правотворчій, правозастосовній, правотлумачній і правореалізаційній діяльності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропоновані й обґрунтовані в дисертації висновки і положення можуть бути використані у:

– правозастосовній діяльності – для узгодження практики застосування нормативно-правових актів з основоположними правовими і загальнолюдськими цінностями (*довідка про впровадження в практичну діяльність результатів дисертаційного дослідження Коломийської районної ради від 08.11.2018 №15*);

– науково-дослідній сфері – для подальшого філософсько-правового аналізу правового мультикультуралізму та його аксіологічного виміру;

– педагогічній діяльності – під час підготовки бакалаврських кваліфікаційних робіт, викладання дисциплін «Теорія держави і права», «Філософія права» (*довідка про використання в навчальному процесі*

результатів наукового дослідження, видана Національним університетом «Львівська політехніка» від 22.11.2018 №67-01-2049).

Особистий внесок дисертанта. Усі наукові результати, викладені в дисертаційній роботі, отримані автором особисто. Сформульовані в дисертації наукові положення, висновки, рекомендації, пропозиції обґрунтовано автором самостійно, на підставі особистих досліджень та в підсумку опрацювання й аналізу значної кількості джерел монографічного, нормативно-правового та соціологічного характеру. Нові ідеї та розробки, пропозиції для впровадження опубліковано без співавторів.

Апробація матеріалів дисертації. Дисертація підготовлена та обговорена на кафедрі теорії та філософії права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка». Основні положення та висновки роботи були апробовані на міжнародних та всеукраїнських конференціях: III заочна науково-практична конференція «Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 11 квітня 2016 року), Всеукраїнська конференція «Історія і сучасність філософії права: до 190-річчя від дня народження Памфіла Юркевича» (м. Львів, 19 травня 2016 року); Заочна науково-практична конференція «Право та держава у метаантропологічній проекції сучасності» (м. Львів, 27 квітня 2017 року); Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні тенденції сьогодення в сфері природничих, гуманітарних та точних наук» (м. Івано-Франківськ, 17 жовтня 2017 року); Заочна науково-практична конференція «Право та держава у метаантропологічній проекції сучасності» (м. Львів, 27 квітня 2018 року); Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (м. Тернопіль, 17 жовтня 2018 року).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено в 5 публікаціях, з яких 1 стаття опублікована в науковому періодичному виданні іншої держави, 4 – у наукових фахових виданнях України, 1 з яких входить до міжнародних наукометричних баз та 6 тез доповідей, оприлюднених на конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок, з яких 191 сторінка – основний текст, 25 сторінок – список використаних джерел (302 найменування).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету і завдання; визначено об'єкт, предмет і методи дослідження; висвітлено наукову новизну та

наукове значення одержаних результатів; наведено дані про апробацію, публікації та структуру дисертації.

Розділ 1 «Філософсько-методологічні основи дослідження» складається з двох підрозділів у яких проаналізовано еволюцію наукової думки та концептуальних підходів до розуміння задекларованої проблематики, та розкрито методологію дисертаційного дослідження.

У підрозділі 1.1 *«Стан наукової розробки проблеми: історіографія дослідження»* проаналізовано теоретичне напрацювання щодо таких категорій і явищ як: культура, терпимість, мультикультуралізм, правовий мультикультуралізм, правова культура, людиноцентризм, нація та толерантність.

Доведено, що ідеали культури, які становлять важливе значення для визначення поняття правового мультикультуралізму, почали формуватися ще у період Реформації, коли релігійні догми стали неспроможними повноцінно врегулювати конфлікти та прийняти виклики цивілізації. Проаналізовано напрямки розвитку теорії правового мультикультуралізму у повоєнній літературі та правових актах, а також наступні розробки таких елементів правового мультикультуралізму як право, культура, мораль, толерантність та справедливість.

Наголошено на тому, що у вітчизняній літературі проблема втілення правового мультикультуралізму вирішена недостатньо – досі немає комплексної праці, яка б була присвячена вказаній філософсько-правовій проблемі.

У підрозділі 1.2 *«Методологія дисертаційного дослідження»* визначено методологічне підґрунтя дисертації. Зокрема, окреслено залежність методології дослідження від його об'єкта, предмета і поставлених завдань.

Наголошено, що оскільки правовий мультикультуралізм є складним філософсько-правовим явищем, а його утвердження відбувається на основі вирішення низки правових та суспільних проблем, а саме поняття можна віднести до безлічі наукових сфер, теоретико-методологічні засади правового мультикультуралізму вимагають активного дискурсу. Доведено, що для об'єктивного та повного висвітлення аксіологічного виміру правового мультикультуралізму необхідне комплексне застосування різноманітних методів наукового пізнання, зокрема мова йде про філософсько-антропологічний, соціально-антропологічний, аксіологічний, матеріалістичний тощо.

Розділ 2 «Сутнісно-змістові особливості правового мультикультуралізму» складається з чотирьох підрозділів і присвячений обґрунтуванню понять мультикультуралізму та правового мультикультуралізму, основних ідей правового мультикультуралізму. Проаналізовано ознаки, принципи, функції, а також типи і види правового мультикультуралізму, визначено місце права та суспільної моралі в контексті правового мультикультуралізму, а також проаналізовано види правових культур і тенденції їх розвитку.

У підрозділі 2.1 *«Філософська інтерпретація основоположних ідей правового мультикультуралізму»* зауважено, що переломний момент наприкінці ХХ та початку ХХІ століть сприяв виникненню та розвитку проблем, пов'язаних

з глобальною інтеграцією країн, культур і цивілізацій, а також з необхідністю максимального збереження в цих умовах культурної самобутності.

Здійснено аналіз поняття мультикультуралізму, зокрема наголошено на його ретроспективному розвитку – від початку філософських рефлексій довкола змісту культури, релігії, перших задекларованих виявів терпимості до визнання існування безлічі культурних систем та пошуку філософсько-правової теорії, яка б урегулювала їх взаємодію.

Проведено розмежування понять мультикультурності, багатокультурності та полікультурності. Акцентовано, що зазначені поняття видаються схожими, та полікультурність і багатокультурність доводять те, що кожна культура ґрунтується на плюралізмі культурних норм, правил поведінки, традицій різних народів та етносів, а поняття мультикультуралізму характеризується іншим смисловим навантаженням, зокрема тяжючи до філософсько-правового та політико-правового сенсу.

Зазначено, що теоретичне підґрунтя правового мультикультуралізму формувалося тривалий час через три основні етапи становлення – «ідентифікаційні хвилі». Зокрема перший етап пов'язаний з післявоєнною діяльністю правозахисних організацій, а також з філософсько-правовими теоріями лібералізму та комунітаризму.

Наголошено, що цей період розвитку теорії правового мультикультуралізму став реакцією на історично закладені утиски правового статусу індивіда чи культурної групи. Другий етап пов'язано з економічною кризою 80-х рр. XX ст. та необхідністю переосмислення ліберальних цінностей і забезпечення максимально швидкого реагування від держави та гарантування нею окремого правового статусу для окремих частин населення.

Проаналізовано жорстку теорію мультикультуралізму, наголошено на основних моментах її реалізації: усвідомлення неминучості мультикультуралізму, його активних форм, а також акцентування на негативній конотації «тавра» статусом представника національної меншини. Акцентовано на третьому етапі розвитку теорії правового мультикультуралізму як періоду формування повноцінної філософської доктрини та правової теорії, що визнається і підтримується на міжнародному рівні.

Запропоновано виокремлення четвертого етапу розвитку теорії правового мультикультуралізму як неминучого процесу, зумовленого глобалізацією у економічній, демографічній та інформаційній сферах.

У *підрозділі 2.2 «Концептуальна характеристика правового мультикультуралізму»* зауважено, що проблема визначення поняття правового мультикультуралізму у тому, що мультикультуралізм першочергово сприймався не як філософсько-правова доктрина, яка вимагає напрацювань, а як програмно-політичний напрямок, пояснення конкретних типів комплексів та політичних ініціатив, призначених для реагування на етнічне різноманіття. Зазначено, що у

межах досліджень науковців країн колишнього СРСР поняття «правового мультикультуралізму» досі не було введеним у науковий обіг.

Запропоновано авторське поняття правового мультикультуралізму як теорії, яка спрямована на визнання існування в межах певного відкритого суспільного прошарку культурно відмінних груп, дії яких спрямовані на збереження та розвиток своєї самобутності та, водночас, дотримання у міжкультурних відносинах принципів рівності, толерантності, взаємоповаги і людиноцентризму.

Наведено основні підходи до розуміння правового мультикультуралізму: описовий та нормативний; слабкий та сильний; політичний, емпіричний та політико-соціальний; демографічний, ідеологічний та політичний.

Проаналізовано еволюцію доктрини правового мультикультуралізму від первісного закріплення у політичному вимірі до розвитку у теоретичній сфері та здійснення напружень на практичному рівні.

Доведено, що відсутність єдиної точки зору стосовно визначення підходів до опису правового мультикультуралізму сприяє створенню негативних конотацій поняття, зокрема перекинувши його первісне філософсько-правове значення правовий мультикультуралізм перетворюють у доктрину яка начебто покликана знищити кордони між культурами та створити загрозу цінностям нації

Наголошено на важливості виокремлення суб'єктів правового мультикультуралізму та доведено, що обмежуватися двома категоріями – держава та мультикультурні групи – недоцільно, тому варто розширити категоріальний апарат до виділених суспільних груп, власне їх представників, а також окремо акцентовано на правовому характері висловлених суб'єктами вимог.

У підрозділі 2.3 «*Право та суспільна мораль в контексті правового мультикультуралізму*» проаналізовано роль права та суспільної моралі, що слугують водночас як викликом, так і відповіддю на сучасні процеси, спричинені глобалізацією.

Наголошено на необхідності ґрунтовного оновлення визначення поняття права та його складових, коли мова йде про філософсько-правову доктрину правового мультикультуралізму.

Проаналізовано роль римського права та його ідейно-світоглядних принципів, які залишаються співзвучними із сучасними правовими культурами: космополітизму, мультикультуралізму, справедливості та індивідуалізму.

Обґрунтовано важливість поєднання права та суспільної моралі в контексті правового мультикультуралізму, зокрема наголошено, що з розвитком моральних імперативів відбувається зміна ціннісних та правових пріоритетів і в пошуках міцної основи індивід завше звертатиметься до першозначимих систем цінностей, які ґрунтуються на гуманістичних цінностях та осмисленні

екзистенції, сприяють самоусвідомленню та самореалізації і є орієнтиром у процесах взаємодії культур.

У підрозділі 2.4 «*Види та тенденції розвитку правових культур*» здійснено аналіз культурного виміру права, наголошено, що комунікація права та культур на тлі інтеграції різноманітних культурних груп є одним з головних акцентів філософсько-правової думки.

Здійснено розмежування правової культури та культури загалом, наголошено на важливості антропологічного та аксіологічного типів розуміння цих понять. Проаналізовано поняття цивілізації як варіанту трактування культури у широкому сенсі, наведено основну типологію цивілізацій та правових культур зокрема.

Запропоновано виділити чотири основних фактори розвитку та подальшої практичної реалізації правових культур: 1) визнання важливості постійного внутрішнього оновлення традицій правової думки; 2) заохочення історичної пам'яті стосовно правових традицій та правових культур; 3) схвалення внутрішніх розбіжностей та розуміння важливості проникнення правових культур; 4) актуалізація ціннісних орієнтирів правових культур.

Розділ 3 «Ціннісні аспекти правового мультикультуралізму» складається з трьох підрозділів та присвячений аналізу філософсько-правового розуміння філософії людиноцентризму, важливості правової самобутності нації та форм толерантного співіснування суспільства у процесі його глобалізації.

У підрозділі 3.1 «*Людиноцентризм – основа консенсусу в теорії правового мультикультуралізму*» наголошено, що науково-технічний прогрес висуває на перший план проблему антропологічної кризи, вирішити яку здатна філософсько-правова теорія людиноцентризму.

Обґрунтовано, що сьогодні людиноцентризм – це акцент на екзистенційному напрямі філософії, на розумінні людини як елементу системи, який постійно перебуває у пошуку та самоусвідомленні, спонукаючи суспільство до розвитку.

Наведено приклади концептуальних тверджень теорії людиноцентризму в часи античності, період Середньовіччя, Відродження, а також, європейського, «нового» гуманізму. Наголошено, що в контексті української філософсько-правової думки вагомими є вчення Г. Сковороди та П. Юркевича, які визначають співвідношення теорії людиноцентризму та правового мультикультуралізму на основі духовної сутності людини та філософії кордоцентризму.

Проаналізовано основні принципи людиноцентризму та наголошено, що їх втілення буде якнайповнішим за умови забезпечення прав людини, вивіщенням її як мети демократичного суспільства та головної правової цінності.

Доведено, що активний мультикультурний діалог всередині плюралістичного суспільства на основі теорії людиноцентризму направляє діяльність держави на користь інтересів громадян, а також відшуковує баланс застосування ідеального та реального права.

У підрозділі 3.2 «Ціннісний аспект правової самобутності нації» проаналізовано передумови виникнення мультикультуралізму як реакції на міграційні проблеми та виділення всередині великих держав відмінних культурних спільнот.

Проаналізовано поняття громадянської ідентичності та її кризи, що призвела до більш детальної філософсько-правової дискусії та сприяла розгляду поняття нації та національної самобутності.

Здійснено аналіз східного та західного типів нації, окреслено їх ознаки та основні відмінності у розумінні понять ідеї *patria*, територіальної приналежності тощо.

Наголошено, що нація є визначальним чинником та рушієм громадянської ідентичності, що допомагає усвідомити їх роль в контексті правового мультикультуралізму, а правова самобутність нації виступає однією з найбільш наповнених за змістом серед інших колективних ідентичностей.

Виокремлено ціннісні складові правової самобутності нації серед яких головними є усвідомлення нацією своєї самостійності, незалежності та неповторності через призму розуміння національної ідеї як феномену духовної культури та основи державотворення, культурної самобутності як форми репрезентації та виокремлення себе на полікультурній, міжнародній арені, а також оригінальних правових цінностей, які є основним фактором у процесі формування нації як системного витвору.

У підрозділі 3.3 «Правовий мультикультуралізм у процесі глобалізації суспільства форми толерантного співіснування» зазначено, що правовий мультикультуралізм передбачає існування культурного багатоманіття, яке вимагає зокрема наявності особливого толерантного ставлення всередині суспільства.

Обґрунтовано різницю понять толерантності та терпимості, а також проаналізовано поняття толерантності через призму сильного і слабого підходів: зокрема, за слабким підходом під толерантністю можна розуміти будь-яке ненасильницьке допущення існування іншого, тоді ж як сильний підхід – це «моральний ідеал», який можна охарактеризувати кількома складовими – відхиленням, його важливістю, моральною незгодою, невідторгненням тощо.

Зазначено, що з усіх методологічних підходів до визначення змісту поняття толерантності найбільш повним є аксіологічний, який вбачає у толерантності дієву здатність людини сприяти здійсненню цілей та благ іншої, чого неможливо досягнути без примирення.

Констатовано, що серед наявних п'яти типів толерантного співіснування мультикультурного суспільства – багатонаціональна імперія, міжнародне суспільство, консолідації, національні держави, суспільства іммігрантів – лише національні держави є більш-менш пристосованою формою, втім, за умови наявності демократичного гнучкого устрою.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено вирішення наукового завдання з аналізу правового мультикультуралізму та його аксіологічного виміру. За допомогою філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів дослідження було з'ясовано концептуальну характеристику правового мультикультуралізму, здійснено інтерпретацію його основоположних ідей через призму науки філософії права, розкрито роль права та суспільної моралі, проаналізовано тенденції розвитку правових культур, встановлено важливість ролі людиноцентризму та правової самобутності нації, а також проаналізовано форми толерантного співіснування багатокультурного суспільства.

Головні наукові та практичні результати є такими:

1. Процес глобалізації та на її фоні масової інтеграції культур і цивілізацій сприяв розвитку теорії мультикультуралізму та її дослідженню через призму таких наук як культурологія, політологія, соціологія тощо, при цьому обмежуючи філософсько-правові напрацювання феномену правового мультикультуралізму.

Теорія правового мультикультуралізму отримала офіційне оформлення у науковій літературі в 70-х роках ХХ століття, втім, варто говорити про її предтечі ще з XVI-XVII століть, коли поняття культури, свободи, рівності та терпимості у дослідженнях філософів та науковців почали оформлюватися у той зміст, який ми спостерігаємо зараз і переходити зі сфери релігійної до соціальної.

Історію становлення правового мультикультуралізму доцільно розділяти на кілька етапів:

1) становлення та виокремлення основоположних принципів мультикультуралізму в історичній ретроспективі: відображення космополітизму, толерантності, індивідуалізму, справедливості та культурної багатоманітності в римському праві та на основі викликів періоду Реформації й Просвітництва.

2) розвиток принципів правового мультикультуралізму як філософсько-правових ідей у працях мислителів та науковців;

3) перші спроби правового закріплення мультикультуралізму та толерантності у як спосіб реагування на гострі суспільні проблеми, викликані повоєнною, економічною та іммігрантськими кризами;

4) аналіз теорії правового мультикультуралізму через призму аксіологічного та антропологічного вчень, усвідомлення важливості нації як сформованої історично та самобутньої правової одиниці;

5) формування сучасного розуміння правового мультикультуралізму у триваючому процесі глобалізації суспільства.

2. Дослідження та вивчення правового мультикультуралізму та його аксіологічного виміру вимагають вибору найбільш відповідних предмету дослідження підходів, методів і прийомів наукового пізнання.

Зокрема, філософсько-антропологічний метод застосовується під час з'ясування природи та сутності прав людини через аналіз загальних категорій правового мультикультуралізму, також доцільно застосовувати соціально-антропологічний метод під час аналізу мультикультурного суспільства.

Щодо аксіологічного методу, то він необхідний у розкритті природи правового мультикультуралізму та його цінності для людини і соціуму, а герменевтичний метод є допоміжним під час аналізу відповідних законодавчих текстів.

3. В умовах виникнення культурного багатоманіття, правовий мультикультуралізм став єдино можливим та природним феноменом-реакцією, а також демократичною правовою відповіддю на зміни у суспільному житті.

Виокремлено та обгрунтовано три основних етапи становлення доктрини правового мультикультуралізму за часовими та соціально-економічними критеріями, а також проаналізовано доцільність виділення четвертого з огляду на економічну та політичну кризи. Так, перший етап – реакція на закінчення Першої та Другої світових воєн, обгрунтована теоріями лібералізму та комунітаризму як підґрунтям доктрини правового мультикультуралізму. Другий етап – спричинений економічною кризою та проблемами іммігрантських суспільств, які вимагали законодавчого врегулювання прав. Третій етап – перетворення власне філософської доктрини у правову теорію з належною інституційною підтримкою.

4. Проведено концептуальну характеристику правового мультикультуралізму, зокрема вивчено існуючі підходи до розуміння поняття, а також виокремлення його ознак, функцій та основоположних принципів.

Запропоновано поняття правового мультикультуралізму як теорії, яка спрямована на визнання існування в межах певного відкритого суспільного прошарку культурно відмінних груп, дії яких спрямовані на збереження та розвиток своєї самобутності та, водночас, дотримання у міжкультурних відносинах принципів рівності, толерантності, взаємоповаги і людиноцентризму.

5. Встановлено важливість поєднання в контексті правового мультикультуралізму основоположних принципів права та суспільної моралі. Хоча в історичній ретроспективі спершу ці поняття вважалися невіддільними, з розвитком моральних імперативів відбувається зміна ціннісних, і, відповідно, правових пріоритетів. Наголошено, на ролі надбань римського права – принципи космополітизму, власне мультикультуралізму як об'єднавчого правового явища, справедливості та індивідуальності у їх поєднанні з ідеєю природного права.

6. Сучасне мультикультурне суспільство потребує динамічного сприйняття правової культури, тому запропоновано чотири основних фактори її розвитку та подальшої практичної реалізації, зокрема: 1) визнання важливості постійного внутрішнього оновлення традицій правової думки; 2) заохочення історичної пам'яті стосовно правових традицій та правових культур; 3)

схвалення внутрішніх розбіжностей та розуміння важливості проникнення правових культур; 4) актуалізація ціннісних орієнтирів правових культур.

7. Під впливом науково-технічного прогресу перед суспільством постає питання подолання антропологічної кризи, в межах якої людина максимально абстрагується від набутих духовних феноменів, чого можна досягти за допомогою філософсько-правової теорії людиноцентризму.

На основі аналізу змісту людиноцентризму, можна стверджувати, що проблема людини та її духовності не є такою, що раптово виникла, а спричинена осмисленням екзистенційності впродовж різних епох. Ґрунтуючись на концептуальних твердженнях теорії людиноцентризму в часи античності, період Середньовіччя, Відродження, європейського гуманізму, «нового» гуманізму, запропоновано вчення Г. Сковороди та П. Юркевича, які зосереджуються на духовній сутності людини та філософії кордоцентризму (серце – як первоначало морального життя людини) взяти за основу формування української практики правового мультикультуралізму.

Запропоновано трактування теорії людиноцентризму також в контексті самобутньої, стійкої нації, що посприяє втіленню правового мультикультуралізму у демократичній, правовій державі на засадах визнання важливості особистісних цінностей, прав та свобод людини.

8. Втілення політики правового мультикультуралізму переживає кризові моменти через неможливість водночас подолати як збільшення різноманітності суспільства, так і збереження плюралізму культур на умовах їх рівного існування. Водночас, підтримка правового мультикультуралізму здійснюється без розвитку теорії та її детального розуміння адже, інтегруючим фактором в цьому контексті здатна стати самобутня модель нації, для якої право є обов'язковим та невід'ємним елементом.

9. Правовий мультикультуралізм передбачає існування культурного багатоманіття, яке, існуючи на конфронтації двох сучасних тенденцій – національної ідентифікації та культурної уніфікації, вимагає не лише правового втручання та регулювання на основі демократичних засад, але потребує особливого толерантного ставлення всередині суспільства.

Толерантність стає можливістю окреслити важливість власної національної культури, її унікальності та самобутності шляхом визначення форм співіснування всередині плюралізму культур. Правове закріплення поняття толерантності ЮНЕСКО у «Декларації принципів толерантності», а також філософсько-правове висвітлення включає в себе здебільшого декларативний підхід. Головними принципами толерантності і типами толерантного співіснування груп у багатокультурному суспільстві є: багатонаціональні імперії, міжнародне суспільство, консолідації, національні держави та суспільства іммігрантів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Юрійчук О.О. Аксіологічний вимір правової культури. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 287–290.
2. Юрійчук О.О. Філософсько-правова інтерпретація основних етапів становлення правового мультикультуралізму. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Юридичні науки*. 2017. № 865. С. 163–168.
3. Юрійчук О.О. Криза національної самобутності у контексті правового мультикультуралізму. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2018. № 8. С.53–58
4. Юрійчук О.О. До філософсько-правового аналізу поняття толерантності». *ТНЕУ «Актуальні проблеми правознавства»*. 2018. № 4. С.23–28.
5. Юрійчук О.О. Філософсько-правові аспекти розвитку правових культур. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 5. С. 37–40.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Юрійчук О.О. Теоретичні аспекти правового мультикультуралізму. *Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку: матеріали учасників III-ї заочної науково-практичної конференції (Львів, 11 квітня 2016 р.)*. Львів: НННПП НУ «Львівська політехніка», 2016. с. 306–309.
7. Юрійчук О.О. Співвідношення права та моралі через призму філософії Памфіла Юркевича. *Історія і сучасність філософії права: до 190-річчя від дня народження Памфіла Юркевича: матеріали учасників Всеукраїнської конференції (Львів, 19 травня 2016 р.)*. Львів: НННПП НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 203–206.
8. Юрійчук О.О. Правова культура людини: ціннісно-гносеологічний вимір. *Право та держава у метаантропологічній проекції сучасності: матеріали учасників заочної науково-практичної конференції (Львів, 27 квітня 2017 р.)*, Львів: НННПП НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 204–206.
9. Юрійчук О.О. Теорія транскультурності як один зі способів вирішення проблем мультикультуралізму. *Інноваційні тенденції сьогодення в сфері природничих, гуманітарних та точних наук (Івано-Франківськ, 17 жовтня 2017 р.)*. матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 17 жовтня 2017 року у м. Івано-Франківськ, ГО «Європейська наукова платформа». 2017, Т.3, С. 48–50.
10. Юрійчук О.О. Філософська концепція правового мультикультуралізму В. Кимліки. *Право та держава у метаантропологічній проекції сучасності: матеріали учасників заочної науково-практичної конференції (Львів, 27 квітня 2018 р.)*, Львів: ННПП НУ «Львівська політехніка», 2018. С. 135–138.

11. Юрійчук О.О. *Форми толерантного співіснування мультикультурного суспільства. Актуальні дослідження правової та історичної науки (випуск 6): матеріали учасників міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Тернопіль, 17 жовтня 2018 р.), 2018, С. 13–18.*

АНОТАЦІЯ

Юрійчук О.О. Правовий мультикультуралізм: аксіологічний вимір. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2020.

У дисертації вперше у вітчизняній юридичній науці досліджено правовий мультикультуралізм, його поняття, типологію, принципи та функції у контексті філософсько-правових поглядів. Обґрунтовано основні ознаки правового мультикультуралізму, головні тенденції розвитку правових культур. Удосконалено наукові дослідження з питань філософсько-правового бачення мультикультуралізму та його аксіологічного виміру. Розвинуто положення щодо основоположних ідей правового мультикультуралізму у контексті науки філософії права.

Відзначено існування різноманітних підходів до трактування мультикультуралізму, розмежовано співвідношення понять мульти-, полі- та багатокультурності, констатовано, що активізація розвитку теорії мультикультуралізму припадає на основні соціо-політичні і економічні етапи прогресу суспільства. На підставі проведеної концептуальної характеристики правового мультикультуралізму наведено авторське визначення поняття як теорії, яка спрямована на визнання існування в межах певного відкритого суспільного прошарку культурно відмінних груп, дії яких спрямовані на збереження та розвиток своєї самобутності та, водночас, дотримання у міжкультурних відносинах принципів рівності, толерантності, взаємоповаги і людиноцентризму.

Проаналізовано роль права та суспільної моралі у контексті правового мультикультуралізму. Доведено, що на розвиток правового мультикультуралізму великий вплив мали ідейно-світоглядні принципи римського права в поєднанні з набутками античності: так, принцип космополітизму на перший план висуває інтереси і цінності людини, а не держави; право скомпонувало у собі справедливість з моральними установками, які разом визначили людину як частину нової культури та самостійного індивіда з невід’ємними правами та здатністю до контролю й регуляції поведінки; індивідуалізм посприяв наділенню особи можливості до здійснення контролю власного становища у соціумі та відстоювання стратифікаційних позицій; мультикультурність проде-

монструвала можливість об'єднання процесів впливу та проникнення правових феноменів з однієї культури в іншу, при цьому зберігаючи їх унікальність.

Розглядаючи види правових культур, проаналізовано їх сучасне втілення та зазначено, що сьогодні можна виокремити чотири основних фактори їх розвитку та подальшої практичної реалізації, зокрема: 1) визнання важливості постійного внутрішнього оновлення традицій правової думки; 2) заохочення історичної пам'яті стосовно правових традицій та правових культур; 3) схвалення внутрішніх розбіжностей та розуміння важливості проникнення правових культур; 4) актуалізація ціннісних орієнтирів правових культур.

У контексті правового мультикультуралізму з'ясовано, що проблема людини та її духовності є спричинені осмисленням екзистенційності впродовж різних епох, тому для кращого втілення філософсько-правової теорії мультикультуралізму важливим є максимальне втілення людиноцентричних світоглядних поглядів на основі самотутньої, стійкої правової нації.

Дисертація має науково-практичне значення для філософії права, проблем філософії та інших філософсько- і теоретико-правових наук.

Ключові слова: мультикультуралізм, мультикультурність, правовий мультикультуралізм, правова культура, суспільна мораль, людиноцентризм, правова самотутність нації, толерантність.

АННОТАЦІЯ

Юрійчук О.О. Правовой мультикультурализм: аксиологическое измерение. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Национальный университет «Львовская политехника» Министерства образования и науки Украины, Львов, 2020.

В диссертации впервые в отечественной юридической науке исследован правовой мультикультурализм, его понятие, типология, принципы и функции в контексте философско-правовых взглядов. Обоснованы основные признаки правового мультикультурализма, основные тенденции развития правовых культур. Усовершенствованы научные исследования по вопросам философско-правового видения мультикультурализма и его аксиологического измерения. Развита положения относительно основных идей правового мультикультурализма в контексте науки философии права.

Отмечено существование различных подходов к трактовке мультикультурализма, довершено разграничение соотношения понятий мульти-, поли- и мультикультурализма, констатировано, что активизация развития теории мультикультурализма приходится на основные социо-политические и экономические этапы прогресса общества. На основании проведенной концептуальной характеристики правового мультикультурализма приведены авторское определение понятия как теории, которая направлена на признание

существования в пределах определенного открытого общественного слоя культурно отличных групп, действия которых направлены на сохранение и развитие своей самобытности и одновременно соблюдение в межкультурных отношениях принципов равенства, толерантности, взаимоуважения и человекоцентризма.

Проанализирована роль права и общественной морали в контексте правового мультикультурализма. Доказано, что на развитие правового мультикультурализма большое влияние имели идейно-мировоззренческие принципы римского права в сочетании с достижениями античности: так, принцип космополитизма на первый план выдвигает интересы и ценности человека, а не государства; право объединило в себе справедливость с моральными установками, которые вместе определяют человека как часть новой культуры и самостоятельного индивида с неотъемлемыми правами и способностью к контролю и регуляции поведения; индивидуализм способствовал наделению лица возможностей к осуществлению контроля над собственным положением в социуме и отстаивания стратификационных позиций; мультикультурность продемонстрировала возможность объединения процессов влияния и проникновения правовых феноменов из одной культуры в другую, при этом сохраняя их уникальность.

Рассмотрено виды правовых культур, проанализировано их современное воплощение и отмечено, что сегодня можно выделить четыре основных фактора их развития и дальнейшей практической реализации, в частности: 1) признание важности постоянного внутреннего обновления традиций правовой мысли; 2) поощрение исторической памяти о правовых традициях и правовых культур; 3) одобрение внутренних разногласий и понимание важности проникновения правовых культур; 4) актуализация ценностных ориентиров правовых культур.

В контексте правового мультикультурализма выяснено, что проблема человека и его духовности является вызванными осмыслением экзистенциальности в течение различных эпох, поэтому для лучшего воплощения философско-правовой теории мультикультурализма важно максимальное воплощение человекоцентрических мировоззренческих взглядов на основе самобытной, устойчивой правовой нации.

Диссертация имеет научно-практическое значение для философии права, проблем философии и других философско- и теоретико-правовых наук.

Ключевые слова: мультикультурализм, мультикультурность, правовой мультикультурализм, правовая культура, общественная мораль, человекоцентризм, правовая самобытность нации, толерантность.

SUMMARY

Yuriichuk O.O. Legal multiculturalism: axiological dimension. – *On the rights of the manuscript.*

Dissertation on the receipt of scientific degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.12 – Philosophy of Law. – Lviv Polytechnic National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2020.

In the thesis for the first time in the national legal science legal multiculturalism, its concept, typology, principles and functions in the context of philosophical and legal views were investigated. The main features of legal multiculturalism, main tendencies of development of legal cultures were explained. Scientific research on philosophical and legal vision of multiculturalism and its axiological dimension has been improved. The position on the fundamental ideas of legal multiculturalism in the context of science of the philosophy of law is developed.

It was established that the main ideas of the theory of multiculturalism began to take shape in the XVI-XVII centuries in the first philosophical developments on the definition of culture, freedom, equality and tolerance. It was emphasized that the formation of such principles of legal multiculturalism as cosmopolitanism, tolerance, individualism, justice and cultural diversity was largely influenced by the achievements of Roman law, imposed on the first challenges of socio-cultural changes in society.

The existence of various approaches to the interpretation of multiculturalism was noted, the correlation of the concepts of multi- and poly- culturalism was distinguished: the terms multiculturalism and multiculturalism are essentially synonymous with the origins of the first parts. They emphasize the diversity within society, while the concept of multiculturalism – relatively new – has added legal, economic and political meaning, supposedly hidden behind a cultural «screen», armed with bases in the form of public morality, tolerance and awareness of the importance of national identity.

It was stated that the activation of the development of the theory of multiculturalism accounts for the main socio-political and economic stages of the progress of society. On the basis of the conceptual characterization of legal multiculturalism, there is author's definition of the concept as a theory, which aims at recognizing the existence within the limits of a certain open social stratum of culturally distinct groups, whose actions are aimed at the preservation and development of their identity and, at the same time, observance of the principles of equality, tolerance in intercultural relations, mutual respect and human-centeredness.

The role of law and social morality in the context of legal multiculturalism was analyzed. It was proved that the development of legal multiculturalism was strongly influenced by the ideological and ideological principles of Roman law in conjunction with the achievements of antiquity: the principle of cosmopolitanism highlights the interests and values of man, not the state; law comprised a fairness with moral attitudes that together identified a person as a part of a new culture and an independent individual with inalienable rights and the ability to control and regulate behavior; individualism contributed to empowering a person to exercise control over her own position in society and advocating for stratification positions; multiculturalism has demonstrated the ability to combine the processes of influence and penetration of legal phenomena from one culture to another, while preserving their uniqueness

Considering the types of legal cultures, their current implementation was analyzed and it was noted that today it is possible to distinguish four main factors of their development and further practical realization, in particular: 1) recognition of the importance of constant internal renewal of the traditions of legal thought; 2) the promotion of historical memory in relation to legal traditions and legal cultures; 3) approval of internal differences and understanding of the importance of penetration of legal cultures; 4) actualization of values of landmarks of legal cultures

In the context of legal multiculturalism, it has been found that the problem of man and his spirituality is caused by the conception of existentialism in different epochs, therefore, for the best implementation of the philosophical and legal theory of multiculturalism, the maximal realization of human-centric ideological views is essential on the basis of a distinct, stable legal nation.

It was stated that the intensification of the development of the theory of multiculturalism falls on the main socio-political and economic stages of society's progress: the beginning of improving the position of multiculturalism in terms of theories of liberalism and communitarianism coincides with the challenges left by the First and Second World Wars, the economic and immigrant crisis of the 70-80's contribute to improving the theoretical basis of multiculturalism as a political theory, globalization challenges of the XXI century need proper philosophical and legal design of the doctrine, its analysis and improvement.

The content of anthropocentrism is analyzed, it is proved that the problem of man and his spirituality had not suddenly arisen, but was caused by the comprehension of existentialism during different epochs. Examples of conceptual statements of the theory of anthropocentrism in antiquity, the Middle Ages, the Renaissance, European humanism, «new» humanism, etc. were given.

Cultural diversity, which creates a confrontation of national identification and cultural unification, requires the fullest and highest quality implementation of legal multiculturalism. This process is best done through adherence to the principles of tolerance.

Dissertation has a practical value for philosophy of right, problems of philosophy and other philosophical, theoretical and legal sciences.

Keywords: multiculturalism, multicultural, legal multiculturalism, legal culture, public morality, human-centeredness, the legal identity of the nation, tolerance.

Підписано до друку 19.10.2020 р.
Формат 60×84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 1,9.
Зам. № 3. Наклад 100 пр.

Надруковано в «Видавництво Людмила».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 5303 від 02.03.2017.
«Видавництво Людмила»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: + 38 050 469 7485, 068 340 8332
E-mail: lesya3000@ukr.net